

Adam GÓRSKI

<https://orcid.org/0000-0003-2544-4209>

Uniwersytet Jagielloński

Ewa NOWAK

<https://orcid.org/0009-0004-5712-6824>

Muzeum Narodowe w Krakowie

Inwentaryzacja epigraficzna Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z lat 60. XIX w.

Zarys treści: Artykuł opisuje akcję zainicjowaną przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie w 1860 r., która była pierwszą tak szeroko zakrojoną, systemową, epigraficzną akcją inwentaryzacyjną na ziemiach polskich. Miała ona w swoich założeniach doprowadzić do opublikowania drukiem odpisów napisów epigraficznych z terenu Galicji. Choć zamierzenia tego nie udało się zrealizować, pozostały materiały archiwalne będące pokłosiem owej akcji. W artykule jako przykłady bardziej szczegółowo omówiono wybrane odpisy przesłane przez ks. Sadoka Barącz i Antoniego Schneidera. Zachowana dokumentacja przynosi interesujące informacje na temat treści inskrypcji, ówczesnego stanu zachowania obiektów i XIX-wiecznych praktyk inwentaryzacyjnych. Do artykułu załączono aneks wyszczególniający 252 odpisy z 59 miejscowości.

Abstract: The article examines a campaign initiated in 1860 by the Kraków Scientific Society, which was the first large-scale, systematic epigraphic inventory effort on Polish soil. The campaign aimed to publish in print epigraphic inscriptions from Galicia. Although this goal was not achieved, the archival materials generated during the campaign still exist. The article focuses on selected copies sent by Father Sadok Barącz and Antoni Schneider as illustrative examples. The preserved documentation offers valuable insights into the content of the inscriptions, the condition of the objects at the time, and the inventory practices of the nineteenth century. Additionally, the article includes an appendix listing 252 copies from 59 localities.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Naukowe Krakowskie, epigrafika, inwentaryzacja, XIX wiek, archiwistyka

Keywords: Kraków Scientific Society, epigraphy, inventory, 19th century, archival science

Zabytki epigraficzne wielokrotnie wzbudzały zainteresowanie badaczy przeszłości i są obiektem badań do dziś¹. W szczególności wskazać tu należy dzieło Szymona Starowolskiego z 1655 r. pt. *Monumenta Sarmatarum*². Choć jest to praca niepozbawiona błędów, niewątpliwie jednak stanowi ona fundament polskiej epigrafiki³. Kolejne prace inwentaryzacyjne na ziemiach polskich powstawały często

¹ O polskich badaniach epigraficznych zob. W. Drelicharz, *Przedmowa*, w: *Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie*, t. 1: *Ziemia lwowska dawnego województwa ruskiego*, red. W. Drelicharz, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2005, s. 9–18.

² S. Starovolscius, *Monumenta Sarmatarum viam universae carnis ingressorum*, Cracoviae 1655.

³ Zob. J. Szymański, *Badania nad polską epigrafiką*, Kwart. Hist., 83, 1976, nr 3, s. 569–570; zob. też J. Nowaszczuk, *Przyczynek do badań nad dziełem „Monumenta Sarmatarum” Szymona Starowolskiego*, „Pamiętnik Literacki”, 2017, z. 3, s. 217–233;

z indywidualnych potrzeb autorów upamiętniania pomników przeszłości i zachowania ich dla kolejnych pokoleń, miały charakter – bardziej lub mniej – lokalny. Zabytki epigraficzne stanowić mogły jeden z wątków publikacji lub pojawiały się jako element opisu poszczególnych zabytków architektury⁴. Materiały te mają nawet dzisiaj swoją wartość z uwagi na zachowanie informacji o wielu artefaktach, także tych obecnie zaginionych.

Z czasem podejmowano także zakrojone na szerszą skalę zorganizowane inicjatywy mające na celu inwentaryzację zabytków⁵. Zainteresowanie przeszłością, a także zachowanie, gromadzenie i upowszechnianie zabytkowych przedmiotów na ziemiach polskich miało ponadto w XIX w. wyjątkowy charakter. Łączyło się ono z rozwojem nauk humanistycznych i nowoczesnych dyscyplin naukowych, a w obliczu utraty niepodległości nabierało jeszcze innego wymiaru.

W ten nurt wpisywała się działalność Towarzystwa Naukowego Krakowskiego⁶ i jedna z jego inicjatyw, którą wyróżniało to, że była to akcja poświęcona wyłącznie napisom epigraficznym. W 1860 r. ogłoszono bowiem projekt inwentaryzacji inskrypcji z terenów przynależących do kościołów różnych wyznań na terenie Galicji. Wydaje się, że efekty tych prac nie zostały dotąd należycie wykorzystane w literaturze przedmiotu, co zapewne wynika nie tyle z problemu dotarcia do źródeł, co z przekonania o dominacji poszukiwań terenowych, a nie archiwalnych w badaniach epigraficznych. Założenie to jednak nie jest w pełni właściwe, by nie powiedzieć błędne⁷.

Materiały dotyczące wspomnianej akcji inwentaryzacyjnej przechowywane są w zbiorach Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Stanowią one część zespołu Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, wchodząc w skład Akt Oddziału Archeologii i Sztuk Pięknych, i znajdują się pod sygnaturami TNK 149-153⁸.

Inwentaryzacją, konserwacją zabytków, wystawiennictwem czy badaniami naukowymi w dziedzinie archeologii zajmował się w omawianym czasie, tj. w latach 60. XIX w., w strukturach TNK właśnie Oddział Archeologii i Sztuk Pięknych⁹. Podjęcie się inwentaryzacji inskrypcji wpisywało się

P. Madejski, „Metoda edytorska” Szymona Starowolskiego, w: *Editiones sine fine*, t. 1, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017, s. 245–260.

⁴ Zob. np. J. Piasecki, *Opisanie kościołów i klasztorów księży franciszkanów (konwentualnemi zwanych) z dawnej prowincji Polskiej Ś. Franciszka Seraficzego po utworzeniu w r. 1815 Królestwa Polskiego pozostałych*, Warszawa 1845. Informacje dotyczące napisów epigraficznych zamieszczano również na łamach ówczesnych periodyków – zresztą przykładowo swoje wyżej wspomniane dzieło J. Piasecki publikował wcześniej w „Pamiętniku Religijno-Moralnym”, o czym autor informował we Wstępie do *Opisania kościołów*, bpag. O zamieszczaniu odpisów inskrypcji na łamach XIX-wiecznej prasy zob. A. Biedrzycka, *Wstęp*, w: *Pomniki epigrafiki i heraldyki*, t. 1, s. 77–78.

⁵ Warto w tym miejscu wspomnieć o akcji inwentaryzacji zabytków zleconej w 1844 r. (a trwającej do 1855) przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych (a więc odgórnie przez władze Królestwa Polskiego), do której realizacji powołana została delegacja z Kazimierzem Stronczyńskim na czele. O K. Stronczyńskim zob. S. Kuczyński, *Stronczyński Jakub Kazimierz*, w: PSB, t. 44, Warszawa–Kraków 2006–2007, s. 366–371. O historii inwentaryzacji zabytków w Europie i na ziemiach polskich zob. M. Walicki, *Sprawa inwentaryzacji zabytków w dobie Królestwa Polskiego (1827–1862)*, Warszawa 1931; zob. też M. Woźny, *XIX-wieczne instrukcje inwentaryzacji zabytków w Europie Środkowo-Wschodniej*, <http://visualheritage.eu/portfolio/xix-wieczne-instrukcje-inwentaryzacji-zabytkow-w-europie-srodkowo-wschodniej/> [dostęp: 20.10.2022]; D. Ziarkowski, *Przewodniki turystyczne i ich znaczenie dla popularyzacji ustaleń polskiej historiografii artystycznej do końca XIX wieku*, Kraków 2021, s. 370–376.

⁶ Towarzystwo Naukowe Krakowskie [dalej: TNK] istniało w latach 1815–1872. Przekształciło się następnie w Akademię Umiejętności, późniejszą Polską Akademię Umiejętności. O TNK zob. m.in. Z. Jabłoński, *Towarzystwo Naukowe Krakowskie (1815–1872)*, „Nauka Polska”, 3, 1967, s. 42–53; D. Rederowa, *Z dziejów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1815–1872. Karta z historii organizacji nauki polskiej pod zaborami*, Kraków 1998; *Towarzystwo Naukowe Krakowskie w 200-lecie założenia (1815–2015). Materiały konferencji naukowej 9–10 grudnia 2015*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2016.

⁷ O problemie tym zob. A. Górski, *Problemy i perspektywy edycji epigrafiki zaginionej*, „Studia Historica Gedanensia”, 9, 2018, s. 117–129.

⁸ Współautor artykułu był w latach 2018–2020 dyrektorem tej placówki. Wpisano wówczas wspomniany zespół na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata. Dzięki staraniom poprzedniej, wieloletniej dyrektor dr Rity Majkowskiej, zespół został zdigitalizowany i jest dostępny poprzez stronę: <<http://inwentarz.tnk.krakow.pl>>.

⁹ Artykuł tym aspektem działalności TNK poświęcili J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki nad zabytkami w działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, 3, 1959 [1957], s. 201–280. Pisząc o podjęciu tematu, podkreślali wówczas, że do tego czasu „spotyka się wzmianki o wkładzie Towarzystwa

więc w jego działalność, a także w ogólny kierunek, jaki przybrało wówczas Towarzystwo. Z czasem bowiem w tym gronie zaczęto realizować nie tylko przedsięwzięcia indywidualne, ale też prace zbiorowe, angażujące większą liczbę osób¹⁰.

Nie było to pierwsza ani jedyna inicjatywa, które wyszła ze środowiska TNK, mająca na celu inwentaryzację pamiątek przeszłości. Na problem ocalenia od zapomnienia i od fizycznego zniszczenia zabytków uwagę zwrócono w Towarzystwie już wcześniej¹¹. Z perspektywy niniejszej pracy warto wskazać, że w 1850 r. wydana została *Odezwa Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z Uniwersytetem Jagiellońskim połączonego w celu archeologicznych poszukiwań, wraz ze Skazówką mogącą posłużyć za przewodnika w poszukiwaniach tego rodzaju*¹², która spotkała się z szerokim odzewem. Kilka lat później, w 1857 r., ogłoszono drukiem *Odezwę Towarzystwa naukowego krakowskiego w przedmiocie poszukiwań archeologicznych po mogiłach i żalnikach na ziemiach dawnej Polski*¹³.

W wypadku omawianej akcji inwentaryzacyjnej cel był jednak sprecyzowany i ograniczony do inskrypcji. Do realizacji przedsięwzięcia planowano zaangażować galicyjskie duchowieństwo. Inicjatywa spisywania napisów wyszła z Oddziału Archeologii i Sztuk Pięknych, a pomysłodawcą miał być w 1860 r. jego przewodniczący Teofil Żebrawski (1800–1887)¹⁴. Był on człowiekiem niezwykle wszechstronnych zainteresowań, a przy tym bardzo zaangażowanym w działalność na polu inwentaryzacji i konserwacji zabytków¹⁵. Był to już drugi pomysł akcji inwentaryzacyjnej, który przedstawił on w tym roku, pierwszy miał na celu szeroko zakrojoną akcję inwentaryzacyjną zabytków – budowli, rzeźby oraz malarstwa, we współpracy z innymi towarzystwami¹⁶.

18 X 1860 skierowano z Oddziału pismo do Komitetu TNK z informacją o planowanej akcji, podpisane przez T. Żebrawskiego i sekretarza Oddziału Jana Radwańskiego (1819–1873). Ustalono wówczas, że prace obejmą swym obszarem całą Galicję, „wszelkie napisy, na nagrobkach, murach kościelnych, posadzkach, obrazach i wszelkich pomnikach”¹⁷, a do współpracy planowano zaangażować lokalne

Naukowego Krakowskiego w rozwój organizacji badań terenowych i inwentaryzacji w połowie XIX w. – są to jednak tylko poszczególne i oderwane fakty, oparte na odnośnych publikacjach, nie dające pełnego obrazu pionierskiej roli Towarzystwa i doniosłości jego działań dla kształtowania się spraw opieki nad zabytkami w Polsce”, tamże, s. 201–202. O archeologii w TNK zob. np. M. Woźny, *Archeologia w Towarzystwie Naukowym Krakowskim (1815–1872)*, w: *Towarzystwo Naukowe Krakowskie w 200-lecie założenia*, s. 209–227.

¹⁰ D. Rederowa, *Z dziejów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, s. 197.

¹¹ Inwentaryzacyjne przedsięwzięcia TNK pokrótce omawiają J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki nad zabytkami*, s. 222–228. Autorzy artykułu również pokrótce omówili akcję inwentaryzacyjną z 1860 r., zob. tamże, s. 225–226. Bazą źródłową niniejszego artykułu są jednak materiały nieuwzględnione przez autorów, którzy sami wskazywali na konieczność dalszych badań w tym zakresie. Krótko zarysowała omawianą akcję także A. Biedrzycka, *Wstęp*, w: *Pomniki epigrafiki i heraldyki*, t. 1, s. 78–79; W. Walanus, *Epigrafika*, w: E. Manikowska, A. Fedorowicz-Jackowska, K. Kludkiewicz, W. Walanus, M. Woźny, *Porządek dziedzictwa w XIX wieku. Polskie pojęcia i wyobrażenia*, Warszawa 2023, s. 44.

¹² *Odezwa Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z Uniwersytetem Jagiellońskim połączonego w celu archeologicznych poszukiwań, wraz ze Skazówką mogącą posłużyć za przewodnika w poszukiwaniach tego rodzaju*, Kraków 1850. O *Odezwie* i załączonej do niej *Skazówce* z 1850 r. zob. J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki nad zabytkami*, s. 211–212. Za niezwykle istotny dla ochrony, konserwacji i inwentaryzacji zabytków wskazuje się właśnie rok 1850, a zapoczątkowanych wówczas działań nie przekreśliła przerwa w działalności TNK mająca miejsce w latach 1852–1857, zob. ibidem, *passim*.

¹³ *Odezwa Towarzystwa naukowego krakowskiego w przedmiocie poszukiwań archeologicznych po mogiłach i żalnikach na ziemiach dawnej Polski*, Kraków 1857. O obu odezwach wspomina M. Woźny, *XIX-wieczne instrukcje inwentaryzacji*.

¹⁴ J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki nad zabytkami*, s. 225.

¹⁵ T. Żebrawskiego wymieniono wraz z Karolem Kremerem, Wincentym Polem i Józefem Mączyńskim jako osoby, które zapoczątkowały działalność TNK na polu ochrony zabytków, tamże, s. 206. O T. Żebrawskim szerzej zob. A. Matczuk, *Teofil Żebrawski (1800–1887) jako bibliograf*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 42, 1997, nr 3–4, s. 119–138; Żebrawski Teofil Wincenty, w: *Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN*, cz. 4: *Nauki techniczne*, oprac. A. Środka, P. Szczawiński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1988, s. 413–417.

¹⁶ J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki nad zabytkami*, s. 224–225. W założeniach przytaczanych przez autorów artykułu m.in. rozdzielono wówczas zabytki na te do 1800 r., które miały być odpisywane „w całej osnowie”, oraz po tej dacie – w tym wypadku należało odnotować tylko najważniejsze informacje, jeśli nie były to obiekty o dużej wartości historycznej, tamże, s. 225. Rozdzielenie takie ostatecznie jednak nie zostało uwzględnione w *Skazówce* załączonej do pisma z 18 X 1860.

¹⁷ Cyt. za: D. Rederowa, K. Stachowska, *Ośrodek naukowy krakowski w świetle materiałów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1841–1871. Wybór źródeł*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, 2, 1956 [1959], s. 110.

duchowieństwo, za pośrednictwem dekanatów i przy wsparciu władz diecezjalnych. Ponadto poinformowano o przygotowaniu i przesłaniu Komitetowi odezw do konsystorzów i dekanatów oraz przygotowanej instrukcji¹⁸.

Zgodnie z informacją przekazaną z Oddziału Archeologii i Sztuk Pięknych do Komitetu TNK, wystosowano pisma z datą 18 X 1860 wraz z instrukcją do przedstawicieli galicyjskiego duchowieństwa. W piśmie zwracano się do duchownych o udział w nowo realizowanym projekcie – by nadsyłać odpisy materiałów określonych jako „napisy nagrobkowe, erekcyjne itp. po kościołach, klasztorach i cmentarzach umieszczone”¹⁹, a więc wszelkiego rodzaju napisy epigraficzne. Brzmiało ono następująco:

Do

Wielmożnego Jego Mości Księdza

Dziekana

Towarzystwo Naukowe Krakowskie dzieląc przekonanie, iż napisy nagrobkowe, erekcyjne i t.p. po kościołach, klasztorach i cmentarzach umieszczone, przechowują częstokroć ważne wiadomości, zgasłych ludzi, dziejów lub dzieł sztuki dotyczące, a liczba tych napisów zmniejsza się z każdym rokiem z rozmaitych przyczyn, zamierzyło zebrać takowe i w rocznikach swoich zamieścić, aby tym sposobem być ich dla użytku dziejowego przedłużać.

W tym celu Towarzystwo Naukowe Krakowskie udaje się z niniejszą swoją odezwą do Wielmożnego Księdza Dziekana, prosząc uprzejmie o zachęcenie Szanownych Księży Proboszczów, oraz Przełożonych i Kapelanów klasztornych do tej naukowej pracy, a to według załączonej w licznych egzemplarzach skazówki, którą Wielmożny Książdz Dziekan udzielić Im raczy.

Zebrać i w Szanownym Dekanacie złożone napisy z wyrażeniem miejsca i nazwiska Szanownego Zbierającego, raczy Wielmożny Książdz Dziekan pod adresem Towarzystwa Naukowego temuż do Krakowa przesłać, a Towarzystwo tak Wielmożnemu Księdzu Dziekanowi, jak i Szanownym Im. Księżom zbierającym napisy, za tę uczynność naukową publicznie podziękować nie omieszcza.

W Krakowie d. 18 Października 1860 r.²⁰

Celem akcji było zachowanie od zapomnienia i być może całkowitego zaginięcia inskrypcji na terenach Galicji, zdawano sobie bowiem sprawę z faktu, że „liczba tych napisów zmniejsza się z każdym rokiem”²¹. Jak ponadto wynika z treści dokumentu, planowano następnie wydanie zgromadzonych materiałów drukiem²².

Do pisma takiego załączana była ponadto *Skazówka, według której zbierane być mają napisy na nagrobkach i innych pomnikach*. W czterech punktach zawierała ona podstawowe zasady, jakimi mieli kierować się zbierający. Warto w tym miejscu przytoczyć jej treść:

SKAZÓWKA według której zbierane być mają napisy na nagrobkach i innych pomnikach.

- 1) Zbierający raczy na wstępie wyrazić nazwisko miasta lub wsi, oraz Dekanatu i Obwodu.
- 2) Każden napis poprzedzić objaśnieniem, gdzie tenże jest umieszczony, mianowicie czy wewnątrz kościoła lub kaplicy, czy w kruchcie lub krużgankach, czy zewnątrz kościoła, w ścianie lub posadzce; – czy na

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwo Naukowe Krakowskie [dalej: AN PAN i PAU], sygn. TNK-149, k. 4.

²⁰ Tamże. Na k. 1 znajduje się brulion owego pisma kierowanego do konsystorza metropolitalnego archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego, grekokatolickiego i ormiańskiego, zaś na k. 4 drukowane pismo.

²¹ AN PAN i PAU, TNK-149, k. 4.

²² Tamże. W przytoczonym wyżej piśmie mowa jest o planowanym opublikowaniu w roczniku Towarzystwa. Wydawano go od 1817 aż do 1872 r., ogółem ukazały się 44 tomy. Szerzej o wydawnictwie tym i pracach w nim publikowanych zob. K. Stachowska, *Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1817–1872. Bibliografia zawartości*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, 11, 1965, s. 7–55. W sprawozdaniu z działalności TNK za 1860 r. Józef Majer informował, że planowano zebrać materiały „zamieścić bądź w osobnym dziele, bądź częściowo w Rocznikach”, *Zdanie sprawy z czynności c. k. Towarzystwa naukowego Krakowskiego dokonanych w r. 1860, odczytane na publicznym posiedzeniu tegoż Towarzystwa w d. 23 Lutego 1861 r. przez Prof. Dra J. Majera Prezesa T. N. Kr.*, „Rocznik Ces. Król. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, 5 (28), 1861, s. 14.

płytcie kamiennej, marmurowej lub kruszcowej, – czy płyta napisowa jest osobna, czy też należy do osobnego pomnika z posągami lub wizerunkiem osoby, dla której był położony.

- 3) W przepisywaniu zachować ten sam porządek wierszy, nie przenosząc zgłosek z jednego w drugi, tę samą pisownię, nie poprawiając nawet błędów lub pomyłek w niej popełnionych.
- 4) Trudne do odczytania napisy, jakimi bywają stare gotyckimi zwane, raczy przepisywający albo naśladowanymi głoskami wyrazić, albo na zmoczonym i szczotką wtlaczanym papierze odcisnąć, którego wszakże papier nie wprzód się zdjąć winien z pomnika, aż zupełnie wyschnie.

Zebrane napisy raczy Szanowny Zbierający W[ielmożne]mu Ks[iędzu] Dziekanowi swoim podpisem opatrzyszy przesłać, a Towarzystwo Naukowe Krakowskie otrzymawszy takowe za pośrednictwem Dekanatu, za pracę tę publiczne złożyć podziękowanie²³.

Jak widać, ze strony TNK dbano o odwzorowanie oryginalnego układu inskrypcji oraz wierność odczytu. Podpowiadano także metodę odpisywania napisów mogących sprawiać trudności w samodzielnym odczycie. Wskazywano także, jakie informacje dotyczące położenia i materiału interesują TNK.

Informacje na temat rozpoczęcia akcji dostarczają również sprawozdania prezesa TNK zamieszczone w „Roczniku Ces. Król. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”. Jak podkreślał ówczesny prezes Towarzystwa Józef Majer w swym *Zdaniu sprawy* za rok 1860, przedstawionym 23 II 1861, planowano zaangażować duchownych galicyjskich „wszelkiego obrządku”²⁴. Informował o skali przedsięwziętego działania: „Rozesłano więc drogą 7iu konsystorzów diecezjalnych, 172 odezw do ks. Dziekanów i 1720 egzemplarzy skazówek”²⁵. Jak wcześniej ustalono, prace miały objąć całą Galicję wraz z Krakowem. W samym jednak mieście prace nad zbieraniem napisów były już zaawansowane i kontynuować je mieli członkowie TNK. W tym wypadku więc udział duchowieństwa nie był konieczny, w związku z tym, jak informował prezes TNK, planowano ograniczenie się do terenów wiejskich tego okręgu²⁶. Zwrócono się także do członków Towarzystwa z apelem o współpracę przy tej akcji²⁷.

W związku z zaleceniami TNK odpisy przesyłano zarówno zgrupowane, jak i pojedynczo. W odpowiedzi na wezwanie rozpoczęto spisywanie tablic i w początkach 1861 r. zaczęto wysyłać pierwsze odpisy.

Jako nad przykładem napływających do Towarzystwa relacji można pochylić się nad materiałami przesłanymi przez dominikanina i zasłużonego historyka Sadoka Barącz (1814–1892), autora wielu książek i artykułów, od 1858 r. członka korespondenta TNK²⁸.

W odpowiedzi na wezwanie Towarzystwa przesłał on odpisy siedmiu tablic z kościoła w Podkaminie, opatrując je także swoimi komentarzami, tym samym poszerzając je o dodatkowe informacje.

²³ AN PAN i PAU, TNK-149, k. 8.

²⁴ „Uczyniono więc odezwę do wszystkich konsystorzów krajowych wszelkiego obrządku, upraszając je o pośredniczenie do szanownych dziekanów, i zachęcenie tak ich, jak księży proboszczów, przełożonych i kapelanów klasztornych do czynnego udziału w tej pracy”, *Zdanie sprawy z czynności c. k. Towarzystwa naukowego Krakowskiego dokonanych w r. 1860*, s. 14.

²⁵ Tamże, s. 15.

²⁶ Tamże. Na fakt, że napisy z terenów diecezji krakowskiej zbierał Józef Łepkowski i efekty jego pracy miały być wkrótce opublikowane w „Rocznikach” zwrócił też uwagę konsystorz krakowski informując TNK, że „duchowieństwo przeto tutejsze dobrze o tym zawiadomione, dalszej pracy w tej mierze zaniechało”; deklarowano natomiast gotowość do skolacjonowania odpisów czy też uzupełnień, jeśliby zaszła taka potrzeba, zob. AN PAN i PAU, TNK-151, List Konsystorza generalnego diecezji krakowskiej do TNK, 5 VIII 1861, k. 18–18v. Istotnie prace takie na terenie Krakowa podejmowano już wcześniej, na co wpływ miał również pożar Krakowa w 1850 r., zob. J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki nad zabytkami*, s. 222. Warto w tym miejscu także wspomnieć o wieloletniej działalności Łepkowskiego na polu inwentaryzacji galicyjskich zabytków, którą – związany z TNK – rozpoczął jeszcze w latach 40. XIX w. O J. Łepkowskim zob. C. Bąk-Koczarska, *Łepkowski Józef Aleksander*, w: PSB, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973, s. 339–343.

²⁷ AN PAN i PAU, TNK-149, k. 3–3v; *Zdanie sprawy z czynności c. k. Towarzystwa naukowego Krakowskiego dokonanych w r. 1860*, s. 15. Członkowie Towarzystwa w omawianym okresie dzielili się na czynnych, korespondentów i honorowych, zob. D. Rederowa, *Z dziejów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, s. 32.

²⁸ O ks. S. Barączu zob. np. A. Knot, *Barącz Sadok Wincenty Ferejusz*, w: PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 290–292; D. Knutel, *Sadok Barącz*, w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierzęga, L. Zaszklina, Rzeszów 2014, s. 31–40; M. Miławicki, „Świat ode mnie zawsze rzeczy nadzwyczajnych wymagał, a ponadto niesłusznie”. O. Sadok Wincenty Barącz OP (1814–1892) w świetle źródeł, „Lehahayer. Czasopismo Poświęcone Dziejom Ormian Polskich”, 2, 2013, s. 154–198.

Przedstawione przez niego materiały są niezwykle interesujące. Przedstawiają bowiem obraz epigraficzny obiektu, który w latach późniejszych legł w ruinie.

Miejscowość Podkamień znajduje się w obwodzie lwowskim na Ukrainie. XVII-wieczny klasztor i kościół zostały częściowo zniszczone najpierw podczas I wojny światowej i w 1920 r., a następnie ucierpiały ponownie podczas II wojny światowej. W okresie powojennym zabytkowe budynki ulegały dalszej degradacji. Dopiero później rozpoczął się powolny proces odbudowy obiektów, które przekazano greckokatolickiemu zgromadzeniu studytów²⁹.

Pierwsza z opisywanych przez wspomnianego dominikanina z Podkamienia tablic poświęcona była Stanisławowi Zagórskiemu:

W kruchcie kościoła, naprzeciwko drzwi kościelnych, znajduje się płyta miedziana w posadzkę wprawiona, mająca długości trzy łokcie³⁰, szerokości zaś jeden łokieć. Na tej płycie były litery mosiężne przymocowane, lecz przez częste chodzenie wydeptane zostały. Pozostał atoli napis następujący z niewyraźnymi śladami umieszczonego w górze herbu Ostoja między floresami:

LEZ AN
S⁻ I I AW
ZAGORSK
POI STOLI
WOŁYNSKI
PO ST ROSTA
ROI ZK
KRZEMIENIECKI
PROSI O
ZDROWAŚ
MARYA I O
RVAR³¹

Ks. S. Barącz kontynuował:

Być powinno.
TU LEZY IAN
STANISŁAW
ZAGORSKI
PODSTOLI
WOŁYNSKI
PODSTAROSTA
GRODZKI
KRZEMIENIECKI
PROSI O
ZDROWAŚ
MARYA DO N.M.P.
A. 1737. D. 22. FEBRUAR³².

²⁹ O klasztorze i kościele tym zob. P. Krasny, *Kościół p.w. Wniebowzięcia Najśw. Panny Marii i Podwyższenia Krzyża Św. oraz klasztor oo. Dominikanów wraz z założeniem pielgrzymkowym w Podkamieniu*, w: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 13, oprac. A. Betlej [i in.], Kraków 2005, s. 123–192; o historii klasztoru i kościoła zob. np. także S. Barącz, *Dzieje klasztoru WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu*, Tarnopol 1870.

³⁰ W omawiany okresie, od 1857 r. w Galicji stosowano austriackie (wiedeńskie) miary długości, do tego jednak czasu obowiązywały lwowskie (galicyjskie). Miary te różniły się między sobą. Łokieć galicyjski = 59,55 cm (do 1857), łokieć wiedeński = 77,92 cm (od 1857). Te i następne miary za: I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003, s. 39, 42.

³¹ AN PAN i PAU, TNK-150, k. 11.

³² Tamże, k. 11v. Por. S. Barącz, *Dzieje klasztoru*, s. 239 – autor przytacza tu tekst tablicy, jednak odnotowano nie herb Ostoja, jak w korespondencji do TNK, lecz Pobóg.

Autor wykazał się nie tylko dbałością o szczegóły, ale także umiejętnością uzupełniania inskrypcji. Według dzisiejszych zasad edycyjnych³³ zapis brzmiałby: [TV] LEZY [I]AN / S[TANISŁ]AW / ZAGOR-SK[I] / PO[D]STOLI / WOŁYNSKI / PO[D]ST[A]ROSTA / [G]RO[D]ZK[I] / KRZEMIENIECKI / PROSI O / ZDROWAŚ / MARYA [D]O [N(AJŚWIĘTSZEJ) M(ARII) P(ANNY)] / [A(NNO) 1737. D(IE) 22. FEB]RVAR(II).

Ks. S. Barącz, podobnie jak i nierzadko inni zaangażowani w tę akcję, nie ograniczał się do przekazania samego odpisu tablicy. Oprócz opisu zewnętrznego przekazywał także posiadane informacje dotyczące pochowanych postaci, jak w przypadku Stanisława Zagórskiego³⁴.

Warto niewątpliwie pochylić się nieco nad analizą przekazanych informacji. Ks. S. Barącz ograniczył się w 1861 r. do przesłania odpisów tablic epitafijnych z wnętrza kościoła. W liście przesłanym do Towarzystwa wskazywał zresztą na swój zły stan zdrowia, który uniemożliwiał mu podjęcie dalszych poszukiwań³⁵. Warto też pamiętać, że w późniejszych latach publikował kolejne prace, wówczas mógł przekazać uaktualniony stan wiedzy. Kolejne materiały, w tym publikowane przez niego samego, uzupełniają ów przekaz³⁶.

Korespondentom nierzadko bowiem nie udawało się skompletować pełnego zestawu napisów epigraficznych. Zdarzało się, że informowano o istnieniu innych obiektów, z których odpisów z różnych względów nie załączano³⁷. Zawarte tutaj wątpliwości w żaden sposób nie podważają wartości źródłowej samych przekazów, sugerują jedynie, że trudno jest uzyskać „stan zamknięty”, gdy będziemy mogli z pewnością stwierdzić, że pozyskany materiał ukazuje nam kompletny obraz epigraficzny danej świątyni, biorąc także pod uwagę działanie czasu, zniszczenia wojenne, kwestie przebudowy oraz restauracji zabytków.

Inicjatywa przynosiła pierwsze efekty i sukcesywnie docierały do TNK kolejne listy z odpisami inskrypcji. W połowie 1861 r. w krakowskim „Czasie” opublikowano *Wezwanie*, pod którym podpisany był sekretarz TNK ks. Walerian Serwatowski, który dziękował za nadesłane inskrypcje oraz zachęcał do nadsyłania kolejnych odpisów. Załączono tam także imienny spis kapłanów, którzy już nadesłali odpisy

³³ Zob. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł epigraficznych*, oprac. J. Szymański, B. Trelińska, Lublin 2003.

³⁴ Jak pisał ks. S. Barącz: „Ten Zagórski pisał się z Pielechowa, jak się to okazuje z dokumentu oryginalnego, którym dnia 24 Marca 1725 roku 3000 Złp na obliży Dominikanom podkamienieckim zapisał. O nim też powiada X. Augustyn Filipowicz w dziele: «Kazanie w oktawę solennej koronacji cudownego N. Maryi Panny obrazu w Kościele Łuckim WW. OO. Dominikanów» 1749 druk w Poczajowie in fol. na drugiej stronnicy pierwszej kartki Dedykacji: «Ten za mojej pamięci był sędzią, po tym podstarościem grodzkim krzemienieckim, podstolim wołyńskim, deputatem na trybunał wielki koronny: jako zaś był estymowany z przykładowego życia, z nieposzlakowanej sprawiedliwości i ze wszystkich cnót pobożnych, publiczna dotąd nie przestaje, i po tym nie przestanie głosić sława. Umiał ten zacny ziemianin i honoru i fortuny od Boga sobie powierzony zażyć tak dobrze, że to wszystko było najpierw z chwałą Boską, z pomnożeniem ojczyznej sławy i z konserwacją ludzkiej przyjaźni. A dopędzając lat swoich terminu, obmyśliwszy całość fortuny dla zacnego potomstwa, exuvias śmiertelności swojej złożyć kazał na S. Różańcowej górze, bez żadnej pogrzebowej pompy; nie kazać się nawet chować w grobie, ale w przysięgu kościelną w ziemi», AN PAN i PAU, TNK-150, k. 11v–12.

³⁵ „Stosownie do rozkazu z dnia 15 stycznia r. b. L. 354 posyłam pomniki kościoła podkamienieckiego. Innych poszukiwań podjąć się nie mogę, gdyż tak jestem osłabiony, iż zaledwie po pokoju się przechadzam”, tamże, S. Barącz do TNK, Podkamień, 3 III 1861, k. 8.

³⁶ W publikacji *Pomniki epigrafiki i heraldyki*, t. 1, s. 223–228, wydano zachowane do czasów współczesnych inskrypcje, których z kolei ks. S. Barącz w 1861 r. do TNK nie przysłał. Jak wówczas odnotowano, dwie z zachowanych tablic, mianowicie tablice fundacyjne, dominikanin zamieścił natomiast w swojej książce o historii klasztoru (S. Barącz, *Dzieje klasztoru*, s. 271, przyp. 219 oraz s. 296, przyp. 239; w dziele tym zresztą uwzględnił także teksty przesłanych do TNK w 1861 r., a niezachowanych do dziś, tablic), napis na południowej elewacji wieży przytoczył zaś w *Wiadomości o klasztorze WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu*, Tarnopol 1864, s. 17, przyp. 21. O napisach w kościele i w jego otoczeniu zob. też P. Krasny, *Kościół p.w. Wniebowzięcia Najśw. Panny Marii*.

³⁷ Przykładowo ks. Maciej Klimowski z Paleśnicy pisał: „Prócz tych tu wymienionych, nie ma ani wewnątrz, ani zewnątrz kościoła żadnych innych pomników. Na cmentarzu zaś, gdzie dawniej stary z drzewa zbudowany kościół był, ile sobie przypominam, jest jakiś pomnik nagrobkowy z napisem na dużej kamiennej płycie, położonej na ziemi. Odpis jednak tego napisu może być Szanownemu Towarzystwu Naukowemu Krakowskiemu dopiero na wiosnę udzielony; albowiem płyta, na której się znajduje, obecnie masą śniegu jest zasypała”, AN PAN i PAU, TNK-151, M. Klimowski do TNK, Paleśnica, 24 I 1861, k. 41v–42. Takich wzmianek w załączonym do artykułu aneksie, prezentującym zestawienie nadesłanych napisów epigraficznych, nie uwzględniano.

tablic wraz z podaniem miejscowości. Jak wynika z opublikowanej listy, zdecydowana większość do tej pory nadesłanych napisów pochodziła z diecezji tarnowskiej³⁸.

W sprawie zbierania napisów wystosowano kolejny list do duchownych 10 X 1861, również opublikowany w „Czasie”. Zamieszczono tam również *Osnowę odezwy* oraz listę członków TNK wskazanych do kontaktu w poszczególnych obwodach w celu ułatwienia wzajemnej komunikacji³⁹.

Jak wynika z zachowanej korespondencji, zebrane razem odpisy przesyłano za pośrednictwem przełożonych⁴⁰, kierowano poszczególne bezpośrednio do Towarzystwa lub korzystano z pośrednictwa jego członków. W prace te bowiem, zgodnie z zapowiedzią, zaangażowali się również członkowie TNK. Mogli oni sami dokonywać odpisów lub też pełnić funkcję pośredników pomiędzy duchownymi a TNK⁴¹.

Choć *Skazówka* niewątpliwie porządkowała zapis przesyłanych odpowiedzi, różniły się one między sobą, np. stopniem szczegółowości opisu i dokładnością odczytu. Jedne były artystycznymi, wiernymi odwzorowaniami tablic epigraficznych, inne z kolei zawierały wiadomości dotyczące historycznego tła obiektów, są również takie zawierające same tylko transkrypcje.

Przegląd zebranych napisów także jest bardzo różny: od bogato zdobionych tablic nagrobnych osób należących do ówczesnych elit społecznych, przedstawicieli rodów arystokratycznych czy związanych z bardziej znanymi postaciami historycznymi, poprzez nagrobki poszczególnych przedstawicieli lokalnej społeczności, aż po tablice upamiętniające poszczególne wydarzenia. Przeważają napisy nagrobne, jednak – zgodnie z zaleceniami – nie ograniczano się jedynie do nich. Spisywano także np. podpisy pod obrazami czy na nich samych. Same tablice również różnią się między sobą – bywały rymowane lub pisane prozą, dłuższe lub zawierające jedynie kilkuwyrazową lakoniczną treść.

Interesujący w kontekście całego zbioru jest także zeszyt, w którym Stanisław Krzyżanowski (1841–1881) wynotował odpisy tablic zebrane w 1861 r.⁴² Spisane zostały tam inskrypcje z kilku miejscowości: Berdyczowa, Chełma, Lublina, Żytomierza, Bochni, Starego Sącza i Wojnicza. Na końcu zamieszczono indeks osobowo-geograficzny.

Wartość dokumentacji tej akcji inwentaryzacyjnej stanowią nie tylko odpisy tablic. Niezwykle cenne są dodatkowe komentarze spisujących. Często nie ograniczano się do odpisania samej treści. Transkrypcjom tekstów towarzyszyły mniej lub bardziej szczegółowe opisy. Kierując się zaleceniami zawartymi we *Skazówce*, podawano materiał, z którego wykonano płytę oraz położenie płyty z napisem. Zapisywano także np. wymiary płyt, stan zachowania i dzieje zabytku czy informacje o dokonanej konserwacji lub o postaci, z którą związana była dana tablica.

Ciekawym elementem omawianego zbioru są odwzorowania, nierzadko zadziwiające starannością i estetyką wykonania, poświadczające ówczesny wygląd opisywanych obiektów. Część z przesyłanych materiałów zawierała bowiem także rysunki, inne odpisy inskrypcji z zachowanym liternictwem oraz zaznaczeniem różnicy w wielkości poszczególnych znaków. Zdarzało się, że odrysowywano same płyty, a także towarzyszące im zdobienia, herby, a nawet całe obiekty, takie jak pomniki.

Przesłane transkrypcje zawierały najczęściej napisy w języku łacińskim i polskim, zdarzają się też w języku niemieckim. Wyjątkowy w tym kontekście jest odpis czterojęzycznego (w języku francuskim, łacińskim, niemieckim i polskim) napisu z pomnika wystawionego w 1781 r. przez Franciszka Longchamps de Bérera, a upamiętniającego wizytę cesarza austriackiego Józefa II z 17 V 1780 w lwowskim

³⁸ „Czas” nr 163, 19 VII 1861, s. 2. Brulion zob. AN PAN i PAU, TNK-151, k. 15–16. O W. Serwatowskim zob. I. Homola-Skapska, *Serwatowski Walerian*, w: PSB, t. 36, Warszawa–Kraków 1995–1996, s. 336–339.

³⁹ W sprawie zbierania napisów w kościołach galicyjskich, „Czas”, nr 286, 12 XII 1861, s. 1. Brulion zob. AN PAN i PAU, TNK-151, k. 43–43v; ponadto zob. AN PAN i PAU, TNK-149, k. 3–3v.

⁴⁰ Np. ks. Stanisław Jurkowski, dziekan wadowicki, już 7 III 1861 przesyłał nadesłane mu wcześniej odpisy z Andrychowa, Barwałdu, Choczni, Frydrychowic, Tłuczani oraz Wadowic, AN PAN i PAU, TNK-150, S. Jurkowski do TNK, Andrychów, 7 III 1861, k. 16.

⁴¹ Przykładowo członek TNK ks. Jan Nepomucen Deszkiewicz o swoich staraniach informował Towarzystwo w listach z Łańcuta z 6 II 1861 (AN PAN i PAU, TNK-150, J.N. Deszkiewicz do TNK, Łańcut, 6 II 1861, k. 4) i 30 XII 1861 (AN PAN i PAU, TNK-152, J.N. Deszkiewicz do TNK, Łańcut, 30 XII 1861, k. 1).

⁴² AN PAN i PAU, TNK-151, Monumenta Polonorum qui medio aevo defuncti sunt viae collecti Anno Domini MDCCCLXI a Stanislaŏ Krzyżanowski, k. 51–109.

lasku zwanym Lonszanówką. Nazwa ta pochodziła od nazwiska właścicieli lasku (Longchamps de Bérrier), od czasu owej cesarskiej wizyty zwano go zaś Kaiserwaldem (Kajzerwaldem – Lasem Cesarskim).

Odpis inskrypcji z tego pomnika, podobnie jak i inne zebrane przez siebie we Lwowie, nadesłał w końcu 1862 r. znany badacz Galicji Antoni Schneider (1825–1880). Takie bowiem zadanie zleciło mu wówczas Towarzystwo Naukowe Krakowskie⁴³. Pomnik ten przedstawiał się wtedy następująco:

Pomnik odwiedzin Cesarza Józefa II we Lwowie. Jest to statua Minerwy 6 stóp⁴⁴ wysokości na 3 stopy wysokim podmurowaniu, wystawiona; znajdująca się w lasku niegdyś Lonszanówką, d[zi]ś pospolicie Kaiserwaldem zwanym, na przedmieściu Łyczakowskim. Na podstawie czworobocznej tego pomnika, znajdują się następujące, w czterech językach ułożone napisy:

(od strony południowej).

Józefowi II

Cesarzowi

Rzymskiemu

który

Dnia 17. Maja 1780 Roku

Rozliczność tego gaju

przejrzawszy

pochwalił.

—.—.—

postawiona przez

Franciszka Lonszana

Magistratu Lwowskiego

R a d c ę.

Dnia 8. Maja 1781. Roku

odnow. r. 1844. kosztem kassy

miejskiej.

(od wschodu)

Dem

Römischen

Kaiser

IOSEPH

dem Zweiten

der

am 17. Mai 1780.

diesen landlichen

Aufenthalt.

in hohen Augenschein

nahm

und

mit seinem Beifall

beehrte.

⁴³ Na odwrocie jego listu ze Lwowa 2 I 1862 w sprawie jego „Encyklopedii topograficznej Galicji” widnieje adnotacja: „Posłano p. Schneidrowi datek dwadzieścia zł reńs. z żądaniem przesłania napisów nagrobkowych lwowskich i obiecano pośrednictwo do którego z bogatych członków honorowych Towarzystwa dla uzyskania poparcia jego dzieła”, cyt. za D. Rederowa, K. Stachowska, *Ośrodek naukowy krakowski*, s. 160. Informację, że TNK zleciło mu „rejestrację napisów nagrobkowych w kościołach Lwowa” i szerszy kontekst tej sprawy można znaleźć w jego biogramie w PSB, W. Bienkowski, *Schneider (Szneider, Szejder) Antoni Julian*, w: PSB, t. 35, Warszawa–Kraków 1994, s. 571. O fakcie tym wspomina także sam Schneider w swym dziele *Pomniki w katakombach pod kościołem Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie*, Lwów 1867, s. 8. O A. Schneiderze zob. też Ł. Charewiczowa, *Niedoceniony krajoznawca lwowski Antoni Schneider (1825–1880)*, Lwów 1938.

⁴⁴ Stopa galicyjska = 29,77 cm, stopa wiedeńska = 31,61 cm.

(od północy)
 IOSEPH II
 EMPEREUR
 DES ROMANS
 QUI
 LE XVII DE MAI
 MDCCLXXX
 VINT VOIR LES VARIETES
 DE CE LIEU CHAMPETRE
 &
 LES TROUVA DE SON GOUT.

(od zachodu)
 IOSEPHO II
 ROMANORUM
 IMPERATORI
 qui
 XVII MAI ...⁴⁵
 MDCCLXXX
 AGRESTIS VIRIDARII HUIUS
 VARIETATEM VISIT⁴⁶
 probavitque
 ———.
 POSITUM A
 FRANCISCO LONCHAMPS
 LEOPOL: CONSILARIO
 DIE VIII MAII. A. D. 1781.
 RENOV. 1844. SUMTIBUS CASSAE
 CIVITAT.⁴⁷

Dzięki temu odpisowi można poznać ówczesną treść inskrypcji, we wszystkich czterech językach, a ponadto rozmieszczenie napisów na cokole pomnika. Jak zaznaczono w odpisie, od strony południowej widniał napis w języku polskim, od wschodniej – niemieckim, od północy – francuskim, od zachodu zaś po łacinie. Autor oddał także graficzne różnice w kroju pisma.

Ponadto, jak wynika z treści inskrypcji, przy okazji restauracji pomnika zawarto tam dodatkowo informację o odnowieniu go w 1844 r. Niestety na niewiele się to jednak zdało, bowiem jeszcze ten sam A. Schneider odnotowywał, że ów pomnik „ruiną stoi”⁴⁸. Do II wojny światowej przetrwać miał jego cokół, na którym znajdował się przytoczony wyżej napis, podczas gdy sama statua przestała istnieć znacznie wcześniej, bo jeszcze w XIX w.⁴⁹

Niektóre obiekty już w czasie przeprowadzanej akcji były w złym stanie. Jako przykładem również można posłużyć się komentarzami A. Schneidera, tym razem dotyczącymi tablicy poświęconej ufundowaniu dawnego pałacu arcybiskupiego przez arcybiskupa lwowskiego Stanisława Grochowskiego (zm. 1645):

⁴⁵ Nadpisano: nieczytelne.

⁴⁶ Odczyt nie zawiera w tym miejscu znaku skrótu, zgodnie z dzisiejszymi zasadami powinno być: VISIT(AVIT). W niniejszym (i w kolejnym) odpisie zachowywano pisownię, interpunkcję i znaki skrótów zastosowane przez A. Schneidera w celu ukazania pierwotnego brzmienia inskrypcji zanotowanej przez tego badacza.

⁴⁷ AN PAN i PAU, TNK-152, k. 41.

⁴⁸ A. Schneider, *Przewodnik po Lwowie z planem miasta*, wyd. 2, Lwów 1875, s. 52. Już w pierwszym wydaniu przewodnika użył określenia: „gdzie stał posąg Minerwy”, tenże, *Przewodnik po mieście Lwowie*, Lwów 1871, s. 44.

⁴⁹ A. Fastnacht-Stupnicka, *Ojciec i synowie Longchamps de Bérrier*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 23, 2019, s. 243. Jeszcze w 1922 r. w „Gazecie Lwowskiej” przytaczano część omawianej inskrypcji na pomniku stwierdzając, że „osobliwości tego gaju przejrzawszy, pochwalił” Józef II, cyt. za: tamże.

Dawny napis na niegdyś pałacu Arcybiskupim w Rynku miasta Lwowa, który po przeniesieniu Rezydencji arcybiskupiej przy nowo zbudowanym pałacu przy wyż wspomnianym Kościele, podczas zdejmowania tego pomnika przez nieostrożność rozsypał się. Była to czarnomarmurowa podługowato-wąska płyta, usadzona niżej ganku nad główną bramą, a na niej złożonymi głoskami następujący napis:

D. O. M.

STANISLAVS A GROCHOWCE GROCHOWSKI
 Dei et Apostolicae Sedis gratia, Archiepiscopus Leopold.,
 Abbas Sieciechoviensis, domum Archiepiscopalem in ruinas
 pronam a fundamentis demolitus est et Palatium hoc.
 vix dum Archiepiscopatu iniciatus, nullo de bonis Ecclesiae
 Leopoliensis subsidio in eam fabricam adscito, sed propriis
 impensis sumptumque et opere longe amplissimo erexit,
 erectumque Ecclesiae Leopoliensi, tamquam sponsae aeternum
 consecrav. Anno Dni 1634.

Okazywano mi tylko szczątki pomnienionej płyty; kompletny zaś napis wyjąłem ze szkicu historycznego p. Maurycego hr. Dzieduszyckiego pod tytułem „Wacław Hieronim Sierakowski Starowierny pasterz w XVIII wieku”, umieszczonym w Dodatku tygodniowym Gazety Lwowskiej w Nr 18. z r. 1858. (w Przypisku)⁵⁰.

Jak zatem zaznaczył A. Schneider, wobec już wówczas niemożności prawidłowego i kompletnego odczytania zniszczonej płyty, odpis tablicy przytoczył za Maurycem Dzieduszyckim (1813–1877)⁵¹, który ten opublikował cztery lata wcześniej w lwowskiej prasie.

Jak już wyżej wskazano, omawiane materiały przekazują także informacje dotyczące ówczesnego stanu zachowania obiektów czy też odnawianiu napisów i nagrobków. Przykładowo także A. Schneider przy innych odpisach zaznaczył: „Przetoczone tu napisy zdjąłem dosłownie z oryginałów, kilka razy kolacjonując, nie moja więc wina że błędów wiele, okazałem je właśnie ks. Proboszczowi. Już to trzeci kościół, gdzie za sprawą moją odkryto błędy na zrestaurowanych pomnikach, wszędzie lenistwo. Restauracja, czyli odnowienie kościoła tutejszego co do malowidła nie wyrównywa wcale dawniejszej ozdoby, szkoda pracy Stroińskiego!”⁵²

Efekty akcji z perspektywy Towarzystwa niestety najwyraźniej nie były zadowalające. W opublikowanym sprawozdaniu z następnego roku prezes J. Majer informował o przebiegu akcji. Podawał liczbę nadesłanych do tej pory odpisów – ich stan na 22 II 1862 wynosił 112 z 32 kościołów z całej Galicji. Prezes TNK wyrażał żal, że Towarzystwu nie udało się nakłonić do współpracy większej liczby duchownych, a jednocześnie miał nadzieję, że wysiłki ostatecznie zostaną uwieńczone sukcesem⁵³. Mniejszy niż zamierzony odzew zapewne był przyczyną tego, że efekty pracy zachowały się jednak jedynie w rękopisie.

Po ukazaniu się tego materiału odpisy spływały nadal, jak choćby wspomniane materiały od A. Schneidera, otrzymane w grudniu 1862 r. Odpisy tablic nadsyłano głównie w latach 1861–1862, pojedyncze jeszcze w 1863 r., ostatni zaś list przysłał w 1866 r., dotyczył on napisów z Książa Wielkiego, wówczas w Królestwie Polskim⁵⁴. Jeśli chodzi zaś o zakres chronologiczny zgromadzonych w ten sposób w latach 60. XIX w. odpisów inskrypcji, to obejmuje on kilka stuleci. Najmłodsze z nich są odpisami

⁵⁰ AN PAN i PAU, TNK-152, k. 40v.

⁵¹ Zob. M. Dzieduszycki, *Wacław Hieronim Sierakowski, starowierny pasterz w XVIII wieku*, „Dodatek Tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej”, nr 18, 1 V 1858, s. 82.

⁵² AN PAN i PAU, TNK-152, k. 37–37v. Autorem malowideł omawianego tu przez A. Schneidera kościoła pw. Matki Boskiej Śnieżnej we Lwowie był Stanisław Stroiński (1719–1812), ich odnowicielami zaś Brzeziński i Stroiński, wnuk wspomnianego Stanisława Stroińskiego, tamże, k. 36.

⁵³ *Zdanie sprawy z czynności c. k. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego dokonanych w roku 1861, odczytane na publicznym posiedzeniu tegoż Towarzystwa w dniu 22 Lutego 1862 r. przez Prof. Dra J. Majera Prezesa T. N. K.*, „Rocznik Ces. Król. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, 6 (29), 1862, s. 13–14.

⁵⁴ AN PAN i PAU, TNK-153, Józef Korwin Brzostowski do J. Łepkowskiego, 9 VIII 1866, k. 3, na k. 4–5v załączone odpisy.

tablic XIX-wiecznych, współczesnych zbierającym i samej akcji, ale wzmiankowane są także obiekty sięgające średniowiecza⁵⁵. Niektóre z nich nie zawierają jednak w treści określeń czasu, co na obecnym stanie wiedzy utrudnia ich datowanie. W załączonym aneksie przedstawiono dane z 59 miejscowości, obejmujące 252 napisy⁵⁶. Dalsze badania z pewnością mogą przynieść więcej szczegółów i informacji na temat tej wyjątkowej akcji.

Rozpoczęta w 1860 r. akcja jest ciekawą kartą z historii galicyjskiej epigrafiki. Niewątpliwie wpisuje się w ogólny nurt działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i ówczesnych, a także późniejszych galicyjskich badaczy. Druga połowa XIX i początek XX w. to bowiem czas intensywnego rozwoju galicyjskiej opieki nad pamiątkami przeszłości i inwentaryzacji zabytków⁵⁷.

Choć nie udało się osiągnąć zamierzonych w 1860 r. przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie efektów i ostatecznie nie opublikowano zebranych odpisów, zachowały się materiały archiwalne będące świadectwem podjętych działań. Część inskrypcji została opublikowana jeszcze w XIX w.⁵⁸ Są też takie, które przetrwały do dziś i stanowią ważny element dziedzictwa i badań⁵⁹. Niektóre z nich jednak, zgodnie z obawami twórców akcji, już nie istnieją. Tym samym zachowanie wszelkich informacji o nich w zbiorach archiwalnych choć w części realizuje założenie przyświecające planom wydania drukiem tych odpisów, „aby tym sposobem byt ich dla użytku dziejowego przedłużyć”⁶⁰. Zgromadzone materiały stanowią nie tylko świadectwo istnienia owych obiektów, ale także przekazują istotne informacje dotyczące ówczesnego stanu ich zachowania, podejmowanych restauracji, a wreszcie zaangażowania w zachowanie pamiątek oraz wypracowywanych wówczas metod inwentaryzacji. Stanowią więc mogą interesujące źródło nie tylko dla epigrafików, ale też historyków sztuki, językoznawców czy genealogów.

⁵⁵ Ks. Józef Kwiatkowski informował o istnieniu następującego obiektu w kościele giebułtowskim: „Oprócz powyższych czterech pomników na płycie kamiennej w kruchcie w r. 1861 wymurowanej, wewnątrz w dwóch ścianach pobocznych umieszczonych (dawniej albowiem znajdowały się w posadze kościelnej) jest jeszcze jeden nadgrobek czyli pomnik bez wątpienia z XIV wieku pod chórem wewnątrz w kościele także w ścianę w r. 1832 wmurowany na płycie kamiennej wyrobiony, mieszczący dwie osoby to jest mężczyznę i niewiastę odrysowane naturalnej wielkości, w około zaś tego pomnika jest napis gotycki trudny do odczytania, a tym bardziej cały ten pomnik dla wielkości swojej do przeniesienia na papier niepodobny, co tylko jedynie w sztuce biegły uskutecznić by zdołał”, AN PAN i PAU, TNK-152, J. Kwiatkowski do dziekana bolechowickiego, 15 IX 1862, k. 54v – zapewne mowa tu o płycie nagrobnej Oraczewskich z drugiej połowy XV w. (1477 r.?), M. Rokosz, *Średniowieczne dzieje kościoła św. Idziego w Giebułtowie*, w: *Lapides viventes. Zaginiony Kraków wieków średnich. Księga dedykowana profesor Klementynie Żurowskiej*, red. J. Gądomski i in., Kraków 2005, s. 248. Z kolei Mieczysław Potocki, załączając odpisy napisów z dwóch kielichów z kościoła w Skale, jednocześnie podawał w wątpliwość ich XIII-wieczny rodowód, AN PAN i PAU, TNK-152, M. Potocki do TNK, Kociubińczyki, 3 XII 1863, k. 47.

⁵⁶ Wśród materiałów będących podstawą niniejszego artykułu znajduje się także odpis wcześniejszy niż omawiana akcja inwentaryzacyjna, datowany 1 VI 1859 (AN PAN i PAU, TNK-153, k. 1–2), co może wskazywać, że tego typu pisma wpływające do TNK także mogły przyczynić się do zorganizowania uporządkowanych prac inwentaryzacyjnych w zakresie epigrafiki. Ponadto analiza zgromadzonych materiałów sugeruje, że do omawianego zbioru włączono również kilka dokumentów, które uznano za powiązane tematycznie z omawianą akcją. Autorzy artykułu nie mają pewności, iż omawiany zbiór stanowi komplet ówczesnych efektów przedsięwzięcia.

⁵⁷ W 1875 r. przy Komisji Archeologicznej Akademii Umiejętności organizować poczęto „sekcję epigrafiki polskiej”. W latach 1877–1878 podjęto próbę akcji bardzo zbliżonej do omawianej w niniejszym artykule, choć i w tym wypadku nie przyniosła zamierzonych efektów, zob. A. Biedrzycka, *Wstęp*, w: *Pomniki epigrafiki i heraldyki*, t. 1, s. 79–80. Warto wspomnieć, że intensywną działalność na polu inwentaryzacji zabytków prowadziło powołane w 1888 r. Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej oraz Grono Konserwatorów Galicji Wschodniej. Oprócz wspomnianego wcześniej J. Łepkowskiego, będącego także przewodniczącym wspomnianego Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej, w kontekście niniejszego artykułu wskazać wypada działalność Stanisława Tomkowicza, również pełniącego (po Marianie Sokołowskim) tę funkcję. S. Tomkowicz zajmując się inwentaryzacją galicyjskich zabytków, obejmował swym kręgiem zainteresowań również napisy epigraficzne, zob. np. tenże, *Napisy domów krakowskich*, „Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, 1, 1899, s. 1–54, 321–327. O S. Tomkowiczu zob. Z. Beiersdorf, *Tomkowicz Stanisław (1850–1933)*, w: PSB, t. 54, Warszawa–Kraków 2022, s. 365–370.

⁵⁸ Jak choćby omawiana wcześniej tablica, której transkrypcję A. Schneider przytoczył za M. Dzieduszyckim z „Dodatku Tygodniowego przy Gazecie Lwowskiej”, czy odpisy przesłane przez ks. S. Barączę.

⁵⁹ Jeśli chodzi o zachowane tablice, warto w tym miejscu wskazać stronę internetową Sakralne Dziedzictwo Małopolski: <https://sdm.upjp2.edu.pl/>, w projekcie tym bowiem uwzględniono także zabytki epigraficzne dzisiejszej Małopolski, a więc z części terenów objętych omawianą akcją inwentaryzacyjną.

⁶⁰ AN PAN i PAU, TNK-149, k. 4.

Aneks

Wykaz odpisów zebranych przez TNK sporządzony na podstawie: AN PAN i PAU, sygn. TNK-150-153

Miejscowość	Liczba nadesłanych odpisów	Czas powstania obiektów	Sygnatura AN PAN i PAU
Andrychów (pow. wadowicki)	4	XVIII–XIX w.	TNK-150, k. 18–19
Barwałd Dolny (pow. wadowicki)	2	XVII w.	TNK-150, k. 20–21v
Berdyczów (Ukraina)	2	XVIII w.	TNK-151, k. 54–55
Biesiadki (pow. brzeski)	1	XVII w.	TNK-151, k. 38
Bieżanów (ob. cz. miasta Krakowa)	2	XVIII w.	TNK-151, k. 48–49v
Biskupice (pow. wielicki)	1	[XVII w.]	TNK-151, k. 25
Bochnia	6	XVII–XVIII w.	TNK-151, k. 61–63
Bolechowice (pow. krakowski)	3	XVI–XVII w.	TNK-152, k. 56–57
Chełm	1	XIX w.	TNK-151, k. 55v
Chełm (pow. bocheński)	17	XVII–XIX w., b.d.	TNK-150, k. 38–39
Chocznia (pow. wadowicki)	1	XVIII w.	TNK-150, k. 22–22v
Czudec (pow. strzyżowski)	1	XVIII w.	TNK-150, k. 61
[Dobrzechów (pow. strzyżowski)]	1	XVII w.	TNK-152, k. 20–20v
Domosławice (pow. brzeski)	1	XVII w.	TNK-151, k. 35–35v
Frydrychowice (pow. wadowicki)	6	XVIII–XIX w.	TNK-150, k. 24–24v
Gdów (pow. wielicki)	2	XVII–XVIII w.	TNK-151, k. 22–23v
Giebułtów (pow. krakowski)	5	XVI–XVII w.	TNK-152, k. 52–54v
Gnojnik (pow. brzeski)	5	XVIII–XIX w., b.d.	TNK-151, k. 36–37
Grabie (pow. wielicki)	1	XIX w.	TNK-151, k. 31
Gręboszów (pow. dąbrowski)	6	XVII–XIX w., b.d.	TNK-152, k. 10–13v
Grojec (pow. oświęcimski)	4	XVII–XVIII w., b.d.	TNK-152, k. 14–16
Husiatyn (Ukraina)	1	XVIII w.	TNK-152, k. 43
Husów (pow. łańcucki)	2	XIX w.	TNK-152, k. 17
Inwałd (pow. wadowicki)	1	XVIII w.	TNK-150, k. 31–33
Jazłowiec (Ukraina, obw. tarnopolski, rej. czortkowski)	1	XVII w.	TNK-152, k. 9
Konkolniki (Kąkolniki, Ukraina, obw. iwanofrankiowski, rej. halicki)	1	b.d.	TNK-151, k. 17–17v
Kraków	1	[XVII w.]	TNK-153, k. 1–2
Książ Wielki (pow. miechowski)	3	XVI w., b.d.	TNK-153, k. 4–5v
Liczkowce (Ukraina, obw. tarnopolski, rej. czortkowski)	3	XIX w.	TNK-152, k. 44–45
Lublin	9	XVI–XVIII w.	TNK-151, k. 55v–59v

Miejscowość	Liczba nadesłanych odpisów	Czas powstania obiektów	Sygnatura AN PAN i PAU
Lwów	52	XVII–XIX w., b.d.	TNK-152, k. 21–29, 32–41
Łańcut	6 (w tym jeden powtarzający się)	XVII–XIX w.	TNK-150, k. 60 (rysunek herbu bez napisu), k. 63; TNK-151, k. 44; TNK-152, k. 5–5v
Łazany (pow. wielicki)	5	XVII–XIX w., b.d.	TNK-151, k. 26–27
Maniowy (pow. nowotarski)	2	XIX w.	TNK-151, k. 8–8v
Modlnica (pow. krakowski)	3	XVII w.	TNK-152, k. 58–59
Niepołomice	9	XVI–XIX w.	TNK-151, k. 2–4
Paleśnica (pow. tarnowski)	3	XIX w.	TNK-151, k. 41–42
Pilzno	9 (w tym jeden powtarzający się)	XVII–XIX w., b.d.	TNK-151, k. 12–14v
Pisarzowice (pow. bielski)	4	XIX w.	TNK-150, k. 57–57v
Podkamień (Ukraina, obw. lwowski, rej. brodzki)	7	XVII–XVIII w., b.d.	TNK-150, k. 11–15
Pogwizdów (pow. bocheński)	3	XIX w., b.d.	TNK-150, k. 40
[Rogów (pow. kazimierski)]	1	b.d.	TNK-153, k. 11v
Ruszcza (obecnie część miasta Krakowa)	5	XVI–XVII w.	TNK-152, k. 30–31v
Rzeszów	11	XVII–XVIII w.	TNK-150, k. 43–54, 62
Skala (Ukraina, obw. tarnopolski, rej. czortkowski)	7	[XIII w.?]–XIX w.	TNK-152, k. 46–47
[Spytkowice (pow. wadowicki)]	2	XVII w.	TNK-153, k. 14–16
Sromowce Wyżne (pow. nowotarski)	1	XIX w.	TNK-151, k. 9
Stara Wieś (pow. bielski)	4	XIX w., b.d.	TNK-150, k. 59
Stary Sącz	3	XVII w.	TNK-151, k. 63–64
Strzyżów (pow. strzyżowski)	1	XVII w.	TNK-153, k. 13
Tarnawa (pow. bocheński)	1	XVI w.	TNK-153, k. 10–10v
Tłuczań (pow. wadowicki)	8	XVII–XIX w.	TNK-150, k. 25–27v
Tyczyn	2	XVI–XIX w.	TNK-152, k. 19
Wadowice	1	XVII w.	TNK-150, k. 28
Wieliczka	1	XVII w.	TNK-151, k. 30–30v
Wilamowice (pow. bielski)	2	XIX w.	TNK-150, k. 58–58v
Wojnicz	1	XVIII w.	TNK-151, k. 64v–65
Złota (pow. brzeski)	2	XIX w.	TNK-151, k. 39
Żytomierz (Ukraina)	2	XVIII w.	TNK-151, k. 59v–61

Epigraphic inventory of the Kraków Scientific Society from the 1860s

Summary: The archives of the Polish Academy of Sciences and the Polish Academy of Arts and Sciences in Kraków house documents from the Kraków Scientific Society, which include the collection of information about epigraphic monuments from the former Galicia region, referenced as TNK-149 to TNK-153. These materials are of immense historical value, as they preserve information about many artefacts, including those that have been lost over time. This article discusses the campaign initiated by the Kraków Scientific Society in 1860, which was the first large-scale, systematic epigraphic inventory campaign in Poland. In that year, letters were sent to members of the Galician clergy, requesting their participation in a new project focused on recording various types of epigraphic inscriptions. As a result of a few years of effort, a total of 252 copies were received from 59 different localities. Although the results of this campaign have not yet been published, they represent an extremely valuable historical resource. This article presents examples of the materials submitted and discusses their significance for historical, epigraphic, and conservation research. Additionally, the appendix includes a summary of the submitted objects, organised in alphabetical order by location, along with details such as the time frame, number of copies, and archive reference numbers.

Nota o Autorze: Adam Górski – dr, historyk, epigrafik i archiwista, adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, prezes Krakowskiego Oddziału Stowarzyszenia Archiwistów Polskich. Pełnił funkcję dyrektora Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie oraz dyrektora Departamentu Archiwistyki w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie. W polu jego zainteresowań oprócz archiwistyki znajduje się epigrafika, źródłoznawstwo, kultura funeralna Dolnego Śląska i Łużyc oraz dzieje cechów rzemieślniczych. Inicjator, kierownik i uczestnik wielu projektów badawczych, inwentaryzacyjnych i edycyjnych.

Author: Adam Górski – PhD, historian, epigraphist and archivist, assistant professor at the Institute of History of the Jagiellonian University, President of the Kraków Branch of the Association of Polish Archivists. He served as Director of the Archives of Science of the Polish Academy of Sciences and the Polish Academy of Arts and Sciences in Kraków, as well as Director of the Department of Archival Science at the National Archives of the Polish Academy of Sciences in Warsaw. In addition to archival science, his interests include epigraphy, source studies, the funeral culture of Lower Silesia and Lusatia, and the history of craft guilds. He is the initiator, manager, and participant of numerous research, inventory, and editing projects.

Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego
ul. Gołębia 13
31-007 Kraków
e-mail: adam.1.gorski@uj.edu.pl

Nota o Autorce: Ewa Nowak – mgr, historyk, adiunkt w Bibliotece Książąt Czartoryskich (oddział Muzeum Narodowego w Krakowie).

Author: Ewa Nowak – MA, historian, assistant professor at the Czartoryski Library (branch of the National Museum in Kraków).

Biblioteka Książąt Czartoryskich – Oddział Muzeum Narodowego w Krakowie
ul. św. Marka 17
31-018 Kraków
e-mail: enowak@mnk.pl

Bibliografia

Źródła drukowane

„Czas” nr 163, 19 VII 1861; nr 286, 12 XII 1861

„Rocznik Ces. Król. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, 5 (28) 1861, 6 (29) 1862

- Barącz S., *Dzieje klasztoru WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu*, Tarnopol 1870
- Dzieduszycki M., *Wacław Hieronim Sierakowski, starowierny pasterz w XVIII wieku*, „Dodatek Tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej”, nr 18, 1 V 1858
- Piasecki J., *Opisanie kościołów i klasztorów księży franciszkanów (konwentualnemi zwanych) z dawnej prowincji Polskiej Ś. Franciszka Seraficzego po utworzeniu w r. 1815 Królestwa Polskiego pozostałych*, Warszawa 1845
- Schneider A., *Pomniki w katakombach pod kościołem Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie*, Lwów 1867
- Schneider A., *Przewodnik po mieście Lwowie*, Lwów 1871 (wyd. 2: *Przewodnik po Lwowie z planem miasta*, Lwów 1875)
- Tomkowicz S., *Napisy domów krakowskich*, „Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, 1, 1899, s. 1–54, 321–327

Opracowania

- Charewiczowa Ł., *Niedoceniony krajoznawca lwowski Antoni Schneider (1825–1880)*, Lwów 1938
- Dużyk J., Treiderowa A., *Zagadnienie opieki nad zabytkami w działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, 3, 1957 [1959], s. 201–280
- Fastnacht-Stupnicka A., *Ojciec i synowie Longchamps de Brier*, „Wrocławskie Studia Wschodnie”, 23, 2019, s. 235–276
- Górski A., *Problemy i perspektywy edycji epigrafiki zaginionej*, „Studia Historica Gedanensia”, 9, 2018, s. 117–129
- Ihnatowicz I., Biernat A., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł epigraficznych*, oprac. J. Szymański, B. Trelińska, Lublin 2003
- Jabłoński Z., *Towarzystwo Naukowe Krakowskie (1815–1872)*, „Nauka Polska”, 3, 1967, s. 42–53
- Krasny P., *Kościół p.w. Wniebowzięcia Najśw. Panny Marii i Podwyższenia Krzyża Św. oraz klasztor oo. Dominikanów wraz z założeniem pielgrzymkowym w Podkamieniu*, w: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 13, oprac. A. Betlej [i in.], Kraków 2005, s. 123–192
- Madejski P., „Metoda edytorska” Szymona Starowolskiego, w: *Editiones sine fine*, t. 1, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017, s. 245–260
- Manikowska E., Fedorowicz-Jackowska A., Kłudkiewicz K., Walanus W., Woźny M., *Porządek dziedzictwa w XIX wieku. Polskie pojęcia i wyobrażenia*, Warszawa 2023
- Matczuk A., *Teofil Żebrawski (1800–1887) jako bibliograf*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 42, 1997, nr 3–4, s. 119–138
- Miławicki M., „Świat ode mnie zawsze rzeczy nadzwyczajnych wymagał, a ponadto niesłusznie”. O Sadok Wincenty Barącz OP (1814–1892) w świetle źródeł, „Lehahayer. Czasopismo Poświęcone Dziejom Ormian Polskich”, 2, 2013, s. 154–198
- Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie*, t. 1: *Ziemia lwowska dawnego województwa ruskiego*, red. W. Drelicharz, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2005
- Rederowa D., *Z dziejów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1815–1872. Karta z historii organizacji nauki polskiej pod zaborami*, Kraków 1998
- Rederowa D., Stachowska K., *Ośrodek naukowy krakowski w świetle materiałów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1841–1871. Wybór źródeł*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, 2, 1956 [1959], s. 7–267
- Rokosz M., *Średniowieczne dzieje kościoła św. Idziego w Giebułtowie*, w: *Lapides viventes. Zaginiony Kraków wieków średnich. Księga dedykowana profesor Klementynie Żurowskiej*, red. J. Gadomski i in., Kraków 2005, s. 247–257
- Stachowska K., *Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1817–1872. Bibliografia zawartości*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, 11, 1965, s. 7–55
- Szymański J., *Badania nad polską epigrafiką*, Kwart. Hist., 83, 1976, nr 3, s. 569–582
- Towarzystwo Naukowe Krakowskie w 200-lecie założenia (1815–2015). Materiały konferencji naukowej 9–10 grudnia 2015*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2016
- Walicki M., *Sprawa inwentaryzacji zabytków w dobie Królestwa Polskiego (1827–1862)*, Warszawa 1931
- Ziarkowski D., *Przewodniki turystyczne i ich znaczenie dla popularyzacji ustaleń polskiej historiografii artystycznej do końca XIX wieku*, Kraków 2021

Źródła internetowe

- Woźny M., *XIX-wieczne instrukcje inwentaryzacji zabytków w Europie Środkowo-Wschodniej*, <http://visualheritage.eu/portfolio/xix-wieczne-instrukcje-inwentaryzacji-zabytkow-w-europie-srodkowo-wschodniej/> [dostęp: 20.10.2022]